

**Ujednolicony program prac konserwatorskich dla tzw. „wielkich” organów Jana Śliwińskiego z 1899 r.
w katedrze obrządku łacińskiego pw. Wniebowzięcia NMP
we Lwowie**

opracowany na podstawie programów prac zawartych w udostępnionych dokumentach:

- „Ocena stanu technicznego, program prac konserwatorskich, wycena kosztu konserwacji i remontu dużych organów autorstwa Jana Śliwińskiego, znajdujących się w rzymskokatolickiej Bazylice Metropolitalnej pw. Wniebowzięcia NMP we Lwowie, na Ukrainie” autorstwa Wiktora Łyjaka (brak daty sporządzenia dokumentu, odniesienie do umowy z dnia 26 lutego 2020) [w dalszej części dokumentu zwany **Oceną WŁ**]
- „Inwentaryzacja instrumentu i program prac konserwatorskich – konserwacji, restauracji i rekonstrukcji organów Jana Śliwińskiego z 1899 roku Katedry Lwowskiej Obrządku Łacińskiego – Bazylice Archikatedralnej Wniebowzięcia NMP we Lwowie” autorstwa Zakładu Organmistrzowskiego „Ars Organum” Adama Olejnika, opr. dnia 29.12.2020 [w dalszej części dokumentu zwany **Inwentaryzacją AO**]

oraz wyników badań porównawczych zrealizowanych w dniach 4-15 lutego 2021 r. przez zespół: Piotr Matoga (badania historyczne), Małgorzata Trzaskalik-Wyrwa, Marta Kogut (badania organologiczne), Maciej Babnis (konsultacja naukowa), których wyniki ujęto w dokumencie „Sprawozdanie z konserwatorskich badań porównawczych dla tzw. „wielkich” organów Jana Śliwińskiego z 1899 r. w katedrze obrządku łacińskiego pw. Wniebowzięcia NMP we Lwowie” opracowanym na zlecenie Narodowego Instytutu Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA (opracowanie dr hab. Małgorzata Trzaskalik-Wyrwa) [w dalszej części dokumentu zwane **Sprawozdanie MTW**].

Zważywszy, że w grudniu 2020 r. na podstawie wytycznych zawartych w *Ocenie WŁ* zrealizowano pierwszy moduł punktu 1. *Programu prac konserwatorskich Prace organmistrzowskie* (s. 26):

Prace konserwatorskie mające być przeprowadzone przy malowidłach znajdujących się na sklepieniu ponad chórem muzycznym wymuszają następujący harmonogram działań.

Należy wyjąć z instrumentu wszystkie piszczałki, skatalogować je i zdeponować, a mniejsze umieścić w pudłach przedzielając je folią. Skatalogowanie – inaczej selekcja piszczałek ma na celu wyeliminowanie nowszych, wstawionych do organów w 1976 roku. Wyjęcie piszczałek bezwzględnie musi nastąpić przed rozpoczęciem prac przy konserwacji malowideł.

niniejszy ujednolicony program prac przygotowano w odniesieniu do stanu zachowania organów z dnia 07.02.2021, czyli po zdemontowaniu i posegregowaniu wszystkich piszczałek oraz zabezpieczeniu stołu gry i wiatrownic przed uszkodzeniami mogącymi powstać podczas montażu rusztowań i prac przy malowidłach na sklepieniu.

I. Szafa organowa

1. Prace konserwatorskie przy szafie organowej w związku ze specyfiką jej konstrukcji (klejenie) powinny być wykonywane na chórze, bez demontowania zasadniczej konstrukcji, według oddzielnego programu prac.
2. Organmistrzowi należy zlecić opracowanie odwrocia szafy organowej, ze względu na obecność elementów montażowych i śladów po montażu podzespołów instrumentu. Istotna jest współpraca organmistrza z konserwatorem dzieł sztuki.
3. Należy zaprojektować i wykonać stylizowane lub neutralne ażurowe wypełnienia arkad cokołu szafy organowej manualów, które będą miały znaczenie akustyczne dla wydobycia dźwięku z sekcji II manualu. Zachowane płyciny są wtórne.

II. Pomieszczenie miechowni

1. Należy zadbać o to, aby temperatura i wilgotność w pomieszczeniu miechowni została wyrównana z warunkami panującymi w katedrze (ogrzewanie). Pomieszczenie to należy podczas prowadzenia prac organmistrzowskich wyremontować, dążąc do uporządkowania podłogi, sypiących się tynków i ewentualnego zawilgocenia, gdyż parametry te powodują destrukcję w organach.

III. Stół gry

1. Prace przy stole gry należy wykonać w warsztacie organmistrzowskim.
2. Postępowanie względem stołu gry w *Opinii WŁ* (pkt 5 programu prac) i *Inwentaryzacji AO* (pkt programu prac 6.2) jest jednoznaczne, za wyjątkiem podejścia do porcelanowych szyldów rejestrowych i szyldów urządzeń pomocniczych. Należy podjąć próbę restauracji obecnych szyldów (nasylenie kolorystyczne, napisy), a dopiero w wypadku braku uzyskania trwałego efektu odnowienia i czytelności czcionki – zrekonstruować je zgodnie z oryginalną techniką.
3. Deska spoczynkowa dla stóp nosi ślady patyny – wyżłobienia w wyniku kładzenia stóp przez organistów wielu pokoleń. Nie należy jej wymieniać, ani zabezpieczać dodatkowymi kątownikami metalowymi, ale zakonserwować, wzmocnić strukturalnie i pozostawić na miejscu jako element dawności organów.
4. Okładziny klawiatur należy w miarę możliwości oczyścić i zakonserwować, wymieniać zaś w ostateczności.
5. W planie prac należy uwzględnić zaprojektowanie i wykonanie estetycznego oświetlenia pulpitu nutowego i klawiatur manualowych (forma współczesna, jak najmniej widoczna, specjalistyczne oświetlenie LED dedykowane do organów [proponowane zainstalowanie drążków utrzymujących tuleję z listwą LED nad ławką klawiaturami wypuszczonych ze ścianki cokołu szafy organowej]) oraz klawiatury pedałowej (listwa LED w oprawie montowana nad deską kolanową). Należy również uwzględnić stycznikowy włącznik dmuchawy elektrycznej w pobliżu stołu gry, w miejscu nie wpływającym negatywnie na jego oryginalną estetykę (proponowana lokalizacja w oryginalnej szafce pod wieżą pedałową). Oświetlenie klawiatury pedałowej powinno włączać się wraz z dmuchawą, stanowiąc „lampkę kontrolną” dla pracy silnika. Oświetlenie manualów i pulpitu nutowego może mieć własny włącznik, obok włącznika silnika, lub być zintegrowane z włącznikiem silnika i oświetlenia pedału). Instalacje należy przeprowadzić zgodnie z zasadami bezpieczeństwa, mając na uwadze wykonanie jak najmniejszej ilości otworów

w obudowie stołu gry. Schemat propozycji oświetlenia i oznakowanie szafki na włączniki prezentuje załączone zdjęcie.

6. Ze względu na specyfikę użytkowania organów w liturgii zaleca się zaprojektowanie wykonanie estetycznej szafy na śpiewniki ulokowanej w pobliżu ławki organowej i zintegrowanie jej kolorystycznie z szafą organową.

IV. System powietrzny

1. System powietrzny Żebrowskiego rozbudowany przez Śliwińskiego należy zachować w obecnym kształcie przeprowadzając pełną konserwację i restaurację zgodnie ze sztuką organmistrzowską oraz instalując w bezpieczny sposób nowe zasilanie w powietrze (jedna lub dwie specjalistyczne dmuchawy elektryczne z oprzyrządowaniem). Szczegółowo zakres prac wskazany jest w *Inwentaryzacji AO*, pkt 6.1 programu prac.

V. Wiatrownice

1. Zgodnie z wytycznymi zawartymi w *Ocenie WŁ* (Program prac pkt 7.) podczas demontażu piszczałek zlikwidowano nieoryginalne wiatrownice dodane w 1976 roku (mechaniczną ze sekcją pedału i pneumatyczną dla dostawki w II manuale).
2. Wiatrownice właściwe, oryginalne należy zdemontować i prace przy nich wykonać w warunkach warsztatowych według szczegółowych wytycznych z *Inwentaryzacji AO* (program prac pkt 6.3.)

VI. Traktura gry i rejestrów

1. Propozycja postępowania w zakresie traktury w *Opinii WŁ* (pkt 6 programu prac) i *Inwentaryzacji AO* (pkt programu prac pkt 6.4) jest jednolita: całość oryginalnej traktury należy zdemontować i prace wykonać w warunkach warsztatowych, a montaż prowadzić po zakończeniu prac przy stole gry, wiatrownicach oraz podłodze chóru.
2. Należy wykazać czujność badawczą przy oględzinach konstrukcji demontowanej podłogi i traktury, gdyż może okazać się, że stół gry pierwotnie znajdował się na osi chóru – jeżeli przypuszczenie okaże się potwierdzone, należy udokumentować ten stan pomiarowo i fotograficznie i rozważyć zasadność przywracania takiego układu, lub pozostania przy zastanej lokalizacji.

VII. Zespół brzmieniowy – odtworzenie dyspozycji organów stworzonej przez Jana Śliwińskiego w 1899 roku z wykorzystaniem piszczałek Romana Ducheńskiego i Ignacego Żebrowskiego

1. Dyspozycja ta podana została w obu opracowaniach: *Opinia WŁ* s. 8-9, *Inwentaryzacja AO* pkt 1.2.
2. Badania wykonane podczas inwentaryzacji piszczałek rzucają nowe światło na atrybucję poszczególnych głosów. Wykazały one swoistą stratygrafię materii piszczałkowej, której ostatnią zamkniętą artystycznie formę nadał Jan Śliwiński w 1899 roku. Skompletował on z wcześniejszych, dobrze wykonanych części (piszczałki Ducheńskiego, piszczałki Żebrowskiego, miechy Żebrowskiego) organy jednolite brzmieniowo, bogate w pastelową paletę barw i zachwycające brzmieniem i techniką wykonania. Śliwiński zintonował zastane głosy scalając w 1899 roku dyspozycję instrumentu w jedną spójną całość, której nie mogła zniweczyć nawet tak intensywna ingerencja, jak ta dokonana w 1976 roku przez organmistrza, który nie był w stanie zrozumieć i docenić estetyki minionej epoki. Dlatego

realizując prace należy dołożyć wszelkich starań, aby zrozumieć instrumenty Jana Śliwińskiego i uwypuklić ich artystyczne wartości w egzemplarzu lwowskim. Fakt ten nie zmienia procedur konserwatorskich względem piszczałek, a jedynie zwiększa naszą wiedzę o historii tego zabytku.

3. Wszystkie piszczałki należy przewieźć do warsztatu organmistrzowskiego i poddać pełnej procedurze konserwacji
4. Priorytetem prowadzonych prac powinno być w jak najwyższym stopniu zachowanie zabytkowej substancji piszczałek. Każdą z nich należy uruchomić na nowo i zdiagnozować pod względem przyczyn niesprawności, a następnie wyznaczyć procedurę konserwatorską mającą na celu przywrócenie pełnej sprawności technicznej i muzycznej. Nie należy podejmować decyzji o wykonaniu na nowo piszczałek całego głosu organowego bez uprzednich prób zachowania zabytkowej substancji. Propozycje zawarte w *Ocenie Wł* (pkt 2. Programu prac, s. 27-28) w odniesieniu do wykonania na nowo głosów I manuału: *Portunal 8'*, *Salcjonal 8'*, *Flauto minor 4'*, 24 piszczałki *Flauto travers 4'*; II manuału: *Jula 8'*, *Celeste 8'* (głos jednorzędowy od drugiego c), *Oktawa 4'*, *Dolce 4'*, których piszczałki są zachowane, nie jest zgodna z praktyką konserwatorską. Głosy *Piccolo 2'* i *Oktawa 4'* (I) zostały przeniesione w 2018 roku do małych organów i należy je zrekonstruować.
5. Szczegółowy zakres prac wykazał organmistrz wykonujący demontaż i inwentaryzację piszczałek, co zostało opisane w *Inwentaryzacji AO*, punkty 6.5. (piszczałki poszczególnych głosów) i 6.6. (piszczałki prospektowe).
6. Identyfikacja miejsc, które Śliwiński przewidział dla poszczególnych piszczałek, które zostały przemieszczone podczas przebudowy w 1976 roku, musi nastąpić na drodze analizy i przymiarek do kłoców piszczałkowych i ławeczek, w czasie wstępnych napasowań do przywracania układu kolejnych głosów organowych. Po jej wykonaniu w warsztacie organmistrzowskim (istotne będzie posiadanie w warsztacie kompletu piszczałek, kłoców i ławeczek) należy zweryfikować wynik inwentaryzacji i wykonać mapę konserwatorską wypracowanego układu wraz z uzasadnieniem, a następnie przedstawić ją do akceptacji.

VIII. Szafa ekspresyjna

1. Na podstawie wykonanych badań porównawczych stwierdza się zasadność zalecenia wykonania projektu rekonstrukcji oraz zrekonstruowania szafy ekspresyjnej dla siedmiogłosowej sekcji II manuału.
2. Wymiary przestrzeni w cokole szafy organowej:
 - szerokość wiatrownicy II manuału: 234 cm (na niej kanał powietrzny o szer. 24 cm)
 - głębokość wiatrownicy II manuału: 96 cm
 - przestrzeń dla ruchu skrzydeł przed sekcją II manuału: 22 cm
 - wysokość pomiędzy kłocem wiatrownicy II manuału a dolnym poziomem ramy wałków skrętnych zintegrowaną ze spodem wiatrownicy I manuału: 228 cm

Grubość skrzydeł 2,7-3 cm. Konstrukcja szafy musi umożliwić dostęp serwisowy do traktury I manuału oraz możliwość strojenia piszczałek II manuału.
3. Najbardziej referencyjny instrument dla katedralnego znajduje się w kolegiacie w Bieczu (przykłady opisane w *Sprawozdaniu MTW*), jednak skopiowanie 13 skrzydeł dla szafy ekspresyjnej we Lwowie może być niemożliwe, ze względu na konieczność dostępu

serwisowego do piszczałek sekcji II manuału i do traktury sekcji I manuału przez demontowalne płytki dłuższej ścianki cokołu. Dlatego dopuszcza się:

- mniejszą ilość skrzydeł
 - inną niż w Bieczu logikę rozkładu skrzydeł uwzględniającą układ arkad w czołowej ścianie cokołu
 - zaprojektowanie uszczelnienia drewnianego wnętrza cokołu względem ściany kościoła, do której przylega szafa i niekonstruowanie dodatkowych wewnętrznych ścianek – jeżeli na etapie projektu udowodni się wystarczającą szczelność pudła cokołu, jako szafy ekspresyjnej.
4. Wykonanie/uzupełnienie podpięcia mechanizmu poruszania skrzydeł szafy do prawego trytu w stole gry. Po demontażu należy przeanalizować zachowane elementy traktury tego urządzenia i zaprojektować sprawne rozwiązanie z ich wykorzystaniem.
 5. Wykonanie nowego szyldu do oznakowania dźwigni szafy ekspresyjnej w formie historycznej (porcelanka) lub współczesnej (należy przedstawić projekt do akceptacji) i umieszczenie go w widocznym z poziomu wzroku organisty miejscu na stole gry, w okolicy trytu.

Margonata Trzechałki

Fot. do pkt. III.5.

Zdjęcie ilustrujące schematycznie proponowaną lokalizację oświetlenia i włącznika silnika i oświetlenia (strzałka).